

نگاهی به تغییرات اندازه زمین کشاورزی

نگارش: حمید رضا زرنگار

در طول سالیان تعداد بهره‌برداری‌های با زمین از ۱۸۷۷۲۹۹ واحد بهره‌برداری در اولین سرشماری کشاورزی (سال ۱۳۳۹) به ۳۳۵۹۴۰۹ واحد بهره‌برداری (سال ۱۳۹۳) فزونی یافت. در جدول شماره (۱) مقادیر مربوط به تعداد واحدهای بهره‌برداری با زمین در خلال دو سرشماری کشاورزی ۱۳۸۲ و ۱۳۹۳ با یکدیگر مقایسه شده است. با وجود کاهش اندک تعداد کل بهره‌برداری‌های با زمین در نسبت بهره‌برداری‌های خرد مقیاس زیر ۲ هکتاری افزایشی ۲ درصدی (معادل ۵۲ درصد کل بهره‌برداری‌های با زمین) مشاهده می‌گردد.

لازم به ذکر است بر اساس سرشماری عمومی کشاورزی سال ۱۳۸۲ از مجموع ۳۴۷۳۳۸۳ واحد بهره‌برداری کشاورزی با زمین، تعداد ۳۰۱۱۴۶۱ واحد (حدود ۸۶,۷ درصد) آن را واحدهای زیر ۱۰ هکتاری تشکیل می‌داد؛ از این تعداد ۳۴,۶۲ درصد از آن واحدهای زیر یک هکتار، ۱۵,۰۴ درصد از آن واحدهای ۱ تا ۲ هکتاری، ۲۳ درصد واحدهای ۲ تا ۴ هکتاری و ۱۴ درصد واحدهای ۵ تا ۱۰ هکتاری بود. (برگرفته از سرشماری‌های کشاورزی در سال‌های مختلف). در ایران اندازه زمین کشاورزی از سال‌های ۱۳۳۹ تا ۱۳۸۲ سیر نزولی داشت. میانگین اراضی بزرگ نیز دارای کاهشی معادل ۶ درصد بود. متوسط وسعت اراضی بزرگ از ۲۴,۳ هکتار در سال ۱۳۵۳، به ۲۲,۹ هکتار در سال ۱۳۸۲ رسید.

متوسط اندازه زمین در واحدهای بهره‌برداری خرد (زیر ۵ هکتار) در سال ۱۳۸۲ معادل ۱,۷۶ هکتار بود. این میزان در سال ۱۳۹۳ از آن رقم نیز کم‌تر شد و به ۱,۲۸ هکتار رسید. (جدول شماره ۲) متوسط زمین در واحد بهره‌برداری از رقم ۵,۰۸ هکتار سرشماری کشاورزی سال ۱۳۸۲ به ۴,۹ هکتار در سال ۱۳۹۳ کاهش یافت. (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۱: تعداد واحدهای بهره‌برداری کشاورزی با زمین و روند تغییرات آن‌ها

در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۹۳

سال ۱۳۹۳		سال ۱۳۸۲		طبقه بهره‌بردار
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۲	۱۷۵۸۴۳۶	۵۰	۱۷۲۴۷۷۶	کم‌تر از ۲ هکتار
۲۲	۷۵۵۹۴۴	۲۳	۷۹۶۱۰۸	۲-۵ هکتار
۱۳	۴۲۳۳۵۹	۱۴	۴۹۰۵۸۷	۵-۱۰ هکتار
۱۲	۳۸۶۶۰۵	۱۲	۴۲۹۵۷۶	۱۰-۵۰ هکتار
۱	۳۵۰۶۵	۱	۳۲۳۴۶	بیش از ۵۰ هکتار
۱۰۰	۳۳۵۹۴۰۹	۱۰۰	۳۴۷۳۳۹۳	جمع

ماخذ: سرشماری عمومی کشاورزی سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۹۳

مقایسه داده‌های دو سرشماری کشاورزی ۱۳۸۲ و ۱۳۹۳ از حیث جمع ارقام مساحت‌ها و متوسط‌های زمین به ویژه در زیر بخش‌های زراعت و باغبانی گویای برخی تغییرات طی دو دهه اخیر است (جدول شماره ۲). به طور مثال مساحت کل واحدهای بهره‌برداری در سال ۱۳۹۳ به ۱۶۴۷۶۶۰۹ هکتار رسید که در مقایسه با سرشماری کشاورزی سال ۱۳۸۲ بیانگر کاهش ۸٫۸ درصدی است. علیرغم کاهش متوسط زمین زیر ۵ هکتار در واحد بهره‌برداری، رقم مربوط به مساحت کل این واحدها کاهش معادل ۸٫۵ درصد را نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۳ در مقایسه با سرشماری پیشین ۹٫۸۵ درصد از اراضی با کاربری زراعی کاسته شده؛ در مقابل اراضی با کاربری باغی بیش از ۱۶ درصد رشد نموده و از ۱۴۶۸۰۳۴ هکتار در سال ۱۳۸۲ به ۱۷۰۴۱۹۳ هکتار در سال ۱۳۹۳ رسیده است. در سال ۱۳۹۳ متوسط اراضی زراعی نسبت به سرشماری پیشین یک دهم هکتار بیش‌تر شد.

جدول شماره ۲: مقایسه ارقام و سرانه‌های مربوط به واحدهای بهره‌برداری با زمین سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۹۳ (واحد: هکتار)

سال	مساحت اراضی کشاورزی	سرانه	واحدهای زیر ۵ هکتار		
			تعداد	مساحت کل	سرانه
1382	17665198	5.08	2520884	3439390	1.36
1393	16476609	4.9	2514380	3216464	1.28

ماخذ: سرشماری عمومی کشاورزی سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۹۳

در برخی مناطق مساحت قطعات زراعی در حد چند صد متر مربع است. درحالی که تعداد قطعات پراکنده اراضی یک مالک ۱ تا ۱۰ هکتاری، بین یک تا ۲۰ قطعه و گاهی بیش‌تر نیز می‌باشد؛ از این روی مساحتی از اراضی به عنوان مرز منظور و غیرقابل استفاده شده‌اند. اگرچه بسیاری از این‌گونه کشاورزان گهگاه اراضی حاصلخیزی را در اختیار دارند، اما به دلیل بهره‌برداری ناصحیح اراضی آن‌ها این قابلیت خود را به تدریج از دست می‌دهند. اراضی به طور معمول از شکل هندسی مناسب برخوردار نمی‌باشند. به عنوان مثال برخی از اراضی دارای طول بسیار زیاد و عرض بسیار کم هستند و برخی دیگر شکل هندسی منظمی ندارند. در بعضی مناطق نیز، سطح اراضی مزروعی ناهموار است.

خردی و پراکنده بودن قطعات اراضی بهره‌برداران مهم‌ترین معضل نظام بهره‌برداری دهقانی - خانوادگی است. این ویژگی در مواجهه با مناسبات بازار و تقاضای روز افزودن جمعیت کشور به مواد غذایی و فرآورده‌های کشاورزی استاندارد، در تنگنا است. با این حال در سال ۱۳۹۳ تعداد ۲۵۱۴۳۸۰ واحد خرد مقیاس با زمین موجبات اشتغال تعداد قابل توجهی از روستاییان را فراهم آورد. در صورتی که تعداد ۴۲۳۳۵۹ واحد دهقانی بین ۵ تا ۱۰ هکتار زمین به این میزان اضافه گردد، بر ظرفیت ایجاد اشتغال در

واحدهای خرد و خرد و دهقانی خانوادگی افزوده خواهد شد. در عین حال نباید این نکته را از یاد برد که فعالیت‌های کشاورزی در جامعه دهقانی به طور سنتی توسط اعضای یک یا چند خانوار اعمال می‌شود. از این روی با سامان‌دهی این واحدها فرصت‌های نسبتاً پایداری برای اشتغال اعضای خانوارهای بهره‌بردار فراهم خواهد شد. موضوع افزایش درآمد در بین کشاورزان نیز از جمله تبعات مربوط به به کارگیری روش‌های نوین آبیاری، اصلاح هندسی مزارع و کرت بندی‌ها، فعالیت‌های یکجا کشتی و یکپارچه‌سازی و سایر اصلاحات فنی در اراضی ناشی می‌شود.